

The Effects of Regional Arrangements on China's Foreign Policy in Central Asia

Mehdi Fakheri*

Associate Professor of Diplomacy and International Organizations, SIR of Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran

(Date received: 15 Sept. 2020 - Date approved: 11 Apr. 2021)

Abstract

Forty years of Chinese reforms which started in the globalization process and were the results of trade liberalization, foreign direct investments, made China the world's top exporter and the second global economy after the United States. Beijing adopted an aggressive realistic foreign policy to obtain the political weight equivalent to its economic presence in the international order. The Neighborhood Policy prioritized East Asia and Central Asia, to manage security and religious challenges and to optimize energy resources, transit routes to Europe, and take advantage of the infrastructure weaknesses. The objective of this research is to analyze Chinese relations with Central Asian countries by responding to this question "How China follows and secures its foreign policy objectives and national interests in Central Asia?" The hypothesis of the research consists that "China seeks its national interests in bilateral agreements and economic relations with Central Asian countries, while at the same time use regional arrangements and initiatives to encourage Central Asian governments to participate and cooperate in regional political and security arrangements. A descriptive-analytical methodology has been employed to respond to this question and prove the hypothesis.

The Chinese reform process was a unique experience that could strike a balance between communist ideological values and new liberal economic and trade policies. China's accession to the World Trade Organization caused a trade revolution in the country and cash financial resources enabled Beijing to assist other countries. The gradually increasing attractiveness for Chinese investments encouraged Central Asian countries to consider a more receptive approach towards cooperation with Beijing, despite their political-security concerns.

China also started to reconsider its relations with neighbors located on its western borders by signing economic agreements in their infrastructure projects. Multiple reasons influenced this trend. Firstly, the vicinity of Central Asia with the Muslim province of Xingjian poses a potential security challenge, since those republics could destabilize any country with their fundamentalism, human and drug trafficking, weak political structure, and

* E-mail: m.fakheri@sir.ac.ir (Corresponding author)

corrupt politicians. For example, Tajikistan and Uzbekistan host the Taliban, Al-Qaida, and Daesh in their southern frontiers. The participation of 4000 Central Asians and 1000 Xingjian residents in Daesh operations and their return to their motherlands pose a serious regional threat. China has signed security agreements with all Central Asian countries in the 21st century and its proposal to form a quadrilateral military alliance between Afghanistan, China, Pakistan, and Tajikistan among others are measures to have a secure environment in Central Asia.

Secondly, the Caspian Sea-rich energy resources could respond to the big Chinese thirst for oil and gas. In Xi Jinping's trip to four Central Asian countries in 2013, different agreements in the fields of oil, gas, coal, water, and electricity were signed and Chinese firms have invested an average of 10 B/USD\$ per year in oil projects in Kazakhstan and Turkmenistan and hydroelectricity in Tajikistan ever since.

Thirdly, the huge demands of investments and trades encouraged Central Asian countries to balance the Russian dominance through making partnerships with companies of other regions. Tajikistan and Kirghizstan could have access to the huge Chinese market because of their proximity to Western China. Beijing soon became Kirghiz's first trade partner and the landlocked undeveloped country got access to free see-through Karakoram expressway and Pakistan. Kazakhstan is China's biggest trade partner and has received a considerable amount of investments. Uzbekistan and Turkmenistan are far from Chinese borders and have their eyes on American and European companies. However, they have never rejected a Chinese proposal for the sake of economic security. Water distribution, electrification, energy, and health projects have a stabilizing effect on the regional economy.

At the same time, regional frameworks were used to create a suitable network for defense and security cooperation. Regional frameworks like the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA) and Shanghai Cooperation Organization (SCO) were either initiated or promoted by Beijing to secure its regional supremacy. Proposals and plans like "Procurement of Asian Security by Asians" in CICA are clear evidence of Beijing's intention to advocate an Asian framework on security with no accountability to Washington. The idea of an Asian defense and security identity has been presented by other leaders. Xi's desire for the establishment of an "Asian Security Operative Structure", Putin's quest for an "Increased Economic Integration", Rowhani request to "Adopt common position against unilateral and illegal acts of other countries" and Erdogan recommendation for a "More proactive ownership of CICA by member countries" show the determination of Asian leaders for a more independent approach in international arena and enhancement of regional cooperation. This trend strengthens even more Beijing's position to fight against

extremism, separatism, and terrorism in Central Asia, making in this way its western borders safer and controlling Xinjiang ethnic and religious unrest.

Shanghai Cooperation Organization (SCO) is another security mechanism with a strong presence in China. With more than 45% of the world population, 23% of world territory, 25% of world GDP, two permanent UN Security Council members, two energy suppliers, and three energy consumers, it could be considered as the most important Chinese-led international organizations. Established in 2001 and expanded in 2017 with the entry of two Asian nuclear powers, India and Pakistan, the SCO is distinguished from other security arrangements for its fight against extremism, separatism, and terrorism; whose only permanent body is the Anti-Terrorism Structure. Other subjects of importance are arms business; drug trafficking, immigration, and organized crime. The SCO doesn't intend to become a military block or even a security union, but rather an organization to contribute to regional peace and stability. The 2nd priority of SCO is socio-economic development which is being pursued by China through big investments, infrastructure projects, and transport corridors. During the international financial crisis, SCO poorer countries received up to 10 B/USD\$ Chinese soft loans to finalize Russia, the Kazakhstan-Kirghizstan expressway, and the China-Kirghizstan-Uzbekistan railroad. The traditional ideological rivalry between Russia and China has been faded and both sides signed a 400 B/USD\$ contract of oil and gas supply by Russia to China for 30 years, enabling Moscow to breach American and European sanctions. It could be mentioned that the SCO is a division of labor between Beijing and Moscow, the first taking care of the economic and financial needs of members, while the second will be in charge of the security interests of member states. The recent accession of India puts it in a balancing position in SCO between China and Russia, taking part in events based on national interests.

In the economic field, the Belt and Road Initiative, Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), Silk Road Fund (SRF) are regional arrangements to persuade Central Asian countries to benefit from Chinese financial resources and know-how to respond to their development needs. The Belt and Road Initiative could not be realized without transit through historical routes of Central Asia towards Europe. The 6500 Km Caspian Transport Corridor, from China, Kazakhstan, Azerbaijan, and Georgia to Europe reduced the 60 days maritime travel to only 14 days land transport. Kazakhstan Strategy for 2050, Almati-Urumchi railroad and Kazakhstan access to the Chinese port of Lianyungang are projects of interest to Chinese companies. The Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) is an effort to expand Chinese relations with its eastern neighbors, while Belt and Road Initiative is allocated to Central and West Asian partners. This is the way Chinese Guanxi helps the government to strike a balance between its bilateral and

regional relations in Central Asia and how former foes could become friends, to jointly fight third adversaries.

Keywords: Central Asia, China, CICA, Foreign Policy, Regional Arrangements, SCO.

تأثیر ترتیبات منطقه‌ای بر سیاست خارجی چین در آسیای مرکزی

* مهدی فاخری

دانشیار گروه دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۵ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۱/۲۲)

چکیده

روند چهل ساله اصلاحات چین که در عصر جهانی شدن و به دنبال آزادسازی تجارت و ورود سرمایه و تکنولوژی خارجی آغاز شد چین را به بزرگ‌ترین صادرکننده و دومین اقتصاد جهان تبدیل کرد. سیاست خارجی چین رویکردی تهاجمی و واقع‌گرا در پیش گرفت تا بتواند وزن سیاسی هم‌سنگ وزن اقتصادی خود در عرصه روابط بین‌الملل بیابد. سیاست همسایگی چین با اولویت شرق آسیا و آسیای مرکزی تدوین شد تا چالش‌های مذهبی و امنیتی را مدیریت و از منابع انرژی، مسیر انتقال کالا به اروپا و ضعف‌های زیربنایی اقتصادی آنان بهره‌برداری کند. در این نوشتار روابط چین با کشورهای آسیای مرکزی را بررسی می‌کنیم و به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که چین چگونه منافع ملی و هدف‌های سیاست خارجی خود را در آسیای مرکزی دنبال می‌کند؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که چین منافع ملی خود را در قالب روابط دوجانبه و موافقت‌نامه‌های اقتصادی با دولت‌های آسیای مرکزی پیگیری می‌کند و هم‌زمان از طرح‌ها و ابتکارهای منطقه‌ای مانند یک کمربند، یک راه، سیکا و سازمان همکاری شانگهای برای ترغیب همسایگان آسیای مرکزی به مشارکت و همکاری در چارچوب‌های امنیت منطقه‌ای استفاده می‌کند تا به تدریج آنان را از چارچوب‌های امنیتی غرب‌محور دور و دستیابی به همگرایی آسیایی را تسهیل کند. با این هدف عامل‌های مؤثر و الگوی حاکم بر سیاست خارجی چین را در دو بعد دوجانبه و منطقه‌ای مشخص و سپس شیوه روابط آن کشور با کشورهای آسیای مرکزی را از هر دو دیدگاه تحلیل می‌کنیم.

واژگان اصلی

آسیای مرکزی، چین، سازمان‌های منطقه‌ای، سیاست خارجی، سیکا، شانگهای.

مقدمه

سیاست خارجی چین از اصول و آرمان‌های کمونیستی و کنفوسیوسی الهام می‌گیرد و در تطابق با نیازهای داخلی و تحول‌های بین‌المللی منافع ملی خود را تعریف می‌کند. نقش رهبران و شخصیت‌های سیاسی در تدوین و اجرای سیاست خارجی بعد از انقلاب یکسان نبوده است. پس از یک‌ونیم قرن شکست و ناکامی در مقابل غرب، مائو توانست کشاورزان چینی را متحد کند و با انقلاب کمونیستی اقتدار ملی از دست رفته در مقابل غرب را دوباره احیا کند. پس از او دنگ شیائو پینگ که شاهد عقب‌ماندگی اقتصادی چین بود تصمیم به پیروی از اصول اقتصاد آزاد گرفت، راه را برای ورود شرکت‌های چندملیتی به چین هموار ساخت و زمینه ایجاد و رشد بخش خصوصی و اقتصاد بازار را فراهم کرد. سیاست تعامل و موفقیت‌های اقتصادی تنگ سبب شد با بازپس‌گیری هنگ کنگ از انگلیس و ماکائو از پرتغال شرمساری چین در ازدست‌دادن بخشی از قلمرو ارضیش در قرن نوزدهم را جبران کند. شی جین پینگ^۱ نیز چهره جدیدی از چین به جهان عرضه کرد و ضمن کنار گذاشتن دیپلماسی ساکت، رهبری سیاسی جهانی آمریکا را به چالش طلبید و روابط خود با روسیه، هند و دیگر کشورهای در حال توسعه را گسترش داد.

برنامه «یک کمربند و یک راه»^۲ مازاد ظرفیت تولیدی چین برای سرمایه‌گذاری در بخش زیربنایی کشور را ارائه و بانک توسعه سرمایه‌گذاری زیربنایی آسیایی هم به نیازهای مالی آنها پاسخ داد. منافع سیاسی و امنیتی منطقه‌ای چین در دو سازمان سیکا و شانگهای پیگیری می‌شوند. بنابراین چین در پی ایفای نقش سیاسی هم وزن اهمیت اقتصادی خود است و می‌خواهد با مشارکت در مدیریت روند جهانی شدن، زمینه را برای پذیرفته شدن به‌عنوان یک ابرقدرت در نظام بین‌الملل مهیا کند.

در این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش هستیم که چین چگونه منافع ملی و هدف‌های امنیتی خود را در آسیای مرکزی دنبال می‌کند؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که چین هدف‌های سیاسی و اقتصادی خود را در قالب سیاست همسایگی و روابط دوجانبه با دولت‌های آسیای مرکزی پیگیری می‌کند، ولی هم‌زمان از چارچوب‌های منطقه‌ای مانند یک کمربند و یک راه، سیکا و شانگهای برای تقویت روند همگرایی استفاده و برای بستن موافقت‌نامه‌های دوجانبه اقتصادی با آنها اقدام می‌کند.

1. Xi Jinping

2. One Belt, One Road (OBOR) or Belt and Road Initiative (BRI)

پیشینه پژوهش

در زمینه سیاست خارجی چین پژوهش‌های گسترده‌ای صورت گرفته و عامل‌های تأثیرگذار بر آن، راهبردها و رویه‌ها، اتحادها و ائتلاف‌ها، سیاست‌های منطقه‌ای و روابط خارجی چین با کشورهای آسیای مرکزی در نوشتارهای گوناگون بررسی شده‌اند. مارک لانتاین^۱ (۲۰۱۹) در کتاب «مقدمه‌ای بر سیاست خارجی چین» تصمیم‌گیرندگان، روندها و منطق حاکم بر روابط خارجی را بررسی کرده است. او شیوه تحول سیاست خارجی از منطقه‌ای به جهانی در زمان ریاست‌جمهوری شی جین‌پینگ را تبیین کرده و توضیح داده است که چگونه چین توانست پس از بحران مالی بین‌المللی به برکت قدرت اقتصادی خود نقش قدرت بزرگ جهانی را به عهده بگیرد و با ادامه اصلاحات و نوسازی کشور تا حد جنگ تجاری با آمریکا پیش برود و به برکت ابتکار یک کمربند و یک راه، وارد رقابت با دیگر قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی شود. سوئی شنگ ژائو^۲ (۲۰۱۹) در اثری با عنوان «شکل‌گیری سیاست خارجی چین در قرن بیست‌ویکم، منابع تاریخی، نهادها، بازیگران و درک از روابط قدرت»، سه مجموعه از عامل‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری سیاست خارجی چین را شناسایی می‌کند: گروه اول، تجربه تاریخی گذشته با شکوه امپراتوری‌های چین تا قرن نوزدهم و آثار شکست‌های آن کشور در دو جنگ تریاک در مقابل انگلیس در قرن نوزدهم که به قرن شرم شهرت یافت و آثار آن‌ها بر رفتار و روابط خارجی آن کشور را بررسی کرده است. گروه دوم، نهادها و بازیگران حزبی و حکومتی هستند که در کنار کمیسیون امنیت ملی یا اتاق‌های فکر سیاست خارجی به بازی نقش و مسئولیت خود مشغولند. گروه سوم، درک و برداشت چینی‌ها از روابط قدرت و به‌ویژه موقعیت آن کشور در نظام بین‌الملل و روابط با قدرت‌های اصلی جهانی بود. یانجی بیان^۳ (۲۰۱۹) در کتاب «گوانشی: چین چگونه کار می‌کند؟» یکی از اصول حاکم بر سیاست خارجی چین را بررسی می‌کند و شیوه شبکه‌سازی، ایجاد گروه‌های هم‌فکر و اعمال نفوذ در سلسله‌مراتب حزب کمونیست و حکومت‌های محلی و ملی را تشریح و اشاره می‌کند که صرف عضویت در ساختار قدرت به معنای ترقی در نظام سیاسی نیست و این امر زمانی ممکن می‌شود که این شبکه توان گماردن اعضای خود در مناصب بالا را داشته باشد. شوئه تونگ یان^۴ و همکارانش (۲۰۲۰) در اثر مشترک خود «تفکر چین باستان، قدرت چین مدرن» با تحلیلی واقع‌گرا صعود از پلکان قدرت سیاسی در چین و تثبیت قدرت آن کشور در نظام بین‌الملل را بررسی و چشم‌انداز سال‌های آینده در زمینه رقابت جهانی با قدرت

1. Marc Lanteigne
2. Suisheng Zhao
3. Yanjie Bian
4. Xuotong Yan

هژمون جهانی را ترسیم کرده‌اند. بردیف^۱ و کان^۲ (۲۰۲۰) در کتاب «اهمیت آسیای مرکزی در سیاست خارجی چین و ابزار قدرت نرم پکن» استفاده از قدرت نرم برای تأمین منافع ملی را تحلیل کرده‌اند. پکن در چارچوب سیاست همسایگی خوب و با ایجاد تصویر مثبت در میان همسایگان غربی، زمینه دستیابی به هدف‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی را فراهم می‌کند. نوذر شفیع و فلاحی (۲۰۲۰) در مقاله «راهبرد چین در قفقاز جنوبی» معتقد است توسعه کشورهای بدون دسترسی به منابع و بازارهای بین‌المللی غیرممکن است و نخبگان اجرایی چین با درک این واقعیت در پی بهبود جایگاه اقتصادی و سیاسی خود با ابتکار یک کمربند و یک راه در مناطق مختلف جهان از جمله آسیای مرکزی و قفقاز هستند. چین رویکردی خوشه‌ای در برابر قفقاز جنوبی دارد. بدین معنا که اهمیت قفقاز جنوبی در سیاست خارجی چین در تعامل با کشورهای همسایه این منطقه (ایران و ترکیه) و در قالب طرح‌های کلانی مانند ابتکار یک کمربند و یک راه تعریف می‌شود. به بیان دیگر، قفقاز جنوبی حلقه فرعی از زنجیره به هم پیوسته سیاست خارجی چین در پهنه اوراسیاست.

آقایی و قهرمانی (۲۰۱۹) در مقاله «رویکرد چین به سازمان همکاری شانگهای در پرتو سیاست خارجی نوین این کشور» بر این باور هستند که تحول‌هایی مانند تلاش آمریکا برای مهار چین، جنگ تجاری و رقابت سیاسی و امنیتی در آسیا پاسیفیک موجب شد تا شی جین پینگ به دنبال پیگیری سیاست خارجی نوینی با ارائه مدل‌های نوین اقتصادی باشد و با ابتکارهایی مانند «بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت‌های آسیایی» و ابتکار یک کمربند و یک راه به تحول در رویکرد و سیاست چین در برابر منطقه آسیای مرکزی و همچنین سازمان همکاری شانگهای دست یابد. همچنین اقتصاد و امنیت در روابط دوجانبه در کنار یکدیگر قرار گیرند و تقویت بعد اقتصادی سازمان نیز اساس رویکرد پکن شود. این اقتصادی‌شدن، موجب ایجاد اختلاف‌هایی با روسیه نیز شده است که بیشتر به دنبال تقویت بعد امنیتی سازمان است. همچنین در کنار مبارزه با تروریسم، حفظ امنیت سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده با ابتکار یک کمربند و یک راه نیز اولویت بالایی یافته است.

گوانشی: رکن نظری سیاست خارجی چین

تحلیل سیاست خارجی چین با مرکزیت و محوریت دولت نیاز به شناخت کافی از تاریخ، فرهنگ، سیستم سیاسی و رهبران آن کشور دارد. با در نظر گرفتن این عامل‌ها می‌توان ادعا کرد که سه نظریه نوواقع‌گرایی، لیبرالیسم و نومارکسیسم برای تحلیل نظام‌مند سیاست خارجی چین مناسب هستند و هر کدام جنبه خاصی از موضوع را تبیین می‌کنند (Roy, 1998: 115).

1. Ahemt Berdyiev

2. Nurettin Can

آموزه‌های سوسیالیستی و کنفسیوسی سیاست خارجی چین را در تأثیر خود قرار داده‌اند. از بعد سوسیالیسم مالکیت عمومی و نقش محوری دولت در مبارزه با استثمار، از میان‌بردن فاصله طبقاتی و ایجاد عدالت اجتماعی در جامعه اهمیت ویژه‌ای دارد. وظیفه اصلی دولت، هدایت روند تاریخی در آزادسازی جامعه است و حق توسعه برای کشورهای غنی و فقیر، دسترسی به منابع تولید و مصرف و ایجاد رفاه اجتماعی در کشورهای مختلف از اصول سیاست خارجی چین هستند. از این دیدگاه، پدیدارشدن چین به عنوان یک دولت مقتدر به معنای تحولی اساسی در نظام بین‌الملل است (Yilmaz, 2015: 19).

نواقعی‌گرایی ناظر بر رفتار چین در نظام بین‌الملل تا دهه ۱۹۸۰ سبب شد که با درک جدید و درست از واقعیت‌های نظام بین‌الملل و چالش جدی پکن در پاسخ‌گویی به نیازهای توسعه‌ای جامعه بیش از یک میلیاردی خود دریاورد. همچنین با کنار گذاشتن رویه تقابلی توانست با تأکید بر هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، همسان‌سازی، احترام متقابل به حاکمیت و تمامیت ارضی دیگران، تجاوز نکردن، دخالت نکردن در امور داخلی کشورهای دیگر، برابری و منافع متقابل زمینه گسترش روابط با همسایگانش از راه «دیپلماسی ساکت»^۱ را مهیا سازد (Glaser and Medeiros, 2007: 295). لیبرالیسم نظریه حاکم بر دوران «سیاست خارجی مستقل صلح»^۲ است. پس از پایان جنگ سرد، چین ترجیح داد از راه تعامل با آمریکا سیاست‌های خود را دنبال کند. دنگ شیائوپینگ در اوایل دهه ۱۹۹۰ متوجه شد که نیاز به تولید انبوه کالاهای مختلف کشاورزی و صنعتی دارد. این امر با سرمایه ملی و اقتصاد متمرکز امکان‌پذیر نیست. بنابراین بر آن شد تا ضمن حفاظت از ارزش‌های ایدئولوژیک، جذب سرمایه و تکنولوژی خارجی را در برنامه قرار دهد. آزادسازی تدریجی اقتصادی زمینه ورود شرکت‌های چندملیتی را به چین مهیا ساخت و انقلاب اقتصادی آن کشور را امکان‌پذیر کرد. بر اساس این آیین، چین باید بر افزایش قدرت ملی خود متمرکز شود و ضمن افزایش قابلیت رقابت خود منتظر فرصت مناسب باشد (Zhao, 2011: 112). نتیجه سیاست خارجی دنگ شیائوپینگ ایجاد زیرساخت‌های لازم برای ورود چین به دنیای مدرن، اعتمادسازی و فراهم آوردن تصویر شریکی قدرتمند و پیش‌بینی‌پذیر بود.

سرانجام می‌توان از نومارکسیسم برای تحلیل سیاست خارجی چین در قرن بیست و یکم کمک گرفت. رویکرد نومارکسیستی به توسعه در واقع، تلاشی برای گسترش مارکسیسم کلاسیک برای تحلیل روند توسعه سرمایه‌داری و پیامدهای آن برای اقتصادهای توسعه‌نیافته است، به شکلی که بتوانند از راه رفع کاستی‌های مارکسیسم ارتدوکس و ماتریالیسم دیالکتیک

1. Quiet Diplomacy
2. Independent Foreign Policy of Peace

راه پیشرفت را هموار کنند. چین پس از ورود به سازمان جهانی تجارت و انقلاب تجاری پس از آن، توانست به کمک آنچه خود «سوسیالیسم بازار» می‌نامد به اولین صادرکننده و دومین اقتصاد جهان تبدیل شود. همچنین وزنی سیاسی معادل وزن اقتصادی خود در جهان جست‌وجو کند و هژمونی آمریکا در نظام بین‌الملل را به چالش بکشد (Hui, 2016: 3).

نظریه‌های کنفوسیوسی نقش ویژه‌ای در جامعه چین داشته است و گوانشی در قلب کنفوسیوسی جای دارد. گوانشی به معنای «داشتن روابط مناسب» یا «داشتن شبکه ارتباطی برای گماردن افراد در مناصب حساس» است و وقتی در کنار اصل «کوچی» یعنی فروتنی هنگام مذاکره و معامله قرار گیرد تأثیر قابل توجهی بر رفتار خارجی دولت می‌گذارد (Yan and Others, 2019: 27). تأثیر گوانشی بر سیاست خارجی را می‌توان در سه حوزه روابط سیاسی بین‌نخبگان و گروه‌بندی آن‌ها در داخل چین، روابط خارجی دو و چندجانبه و جهان‌بینی حاکم بر روابط بین‌الملل از دید چینی بررسی کرد. از مهم‌ترین تأثیرهای گوانشی، شکل‌دهی به گروه‌بندی‌ها در حزب کمونیست است و از آنجا که سیاست خارجی چین معمولاً با گروه‌ها و شخصیت‌ها شناسایی می‌شود در تحلیل نظری مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. از دوره‌ها و گروه‌های مهم تأثیرگذار بر سیاست خارجی چین در تأثیر گوانشی می‌توان به تشکیل باند چهار نفر به رهبری بیوه مائو، دسته شانگهای به رهبری جیانگ زمین، لیگ جوانان به رهبری هو جین تائو و دسته شین هوا و دسته شاهزاده‌ها به رهبری شی جین پینگ اشاره کرد (Bian, 2019: 71).

تأثیر گوانشی بر روابط میان‌نخبگان و گروه‌بندی نخبگان حاکم در دوره‌های حزب کمونیست، بازتاب این روابط و گروه‌بندی‌ها در سیاست خارجی و رویکرد راهبرد کلان آن به‌ویژه در مورد گروه کنونی نخبگان حاکم بر حزب کمونیست تبیین می‌شود. از این رهگذر، تفاوت رویکرد سیاست خارجی گروه کنونی حاکم و روابط میان‌نخبگان آن با گروه‌های پیشین می‌تواند تحلیل نظری واقع‌گرایانه‌ای را تسهیل کند. اگر در دوره‌های پیشین، رؤسای جمهور چین با گروه‌های در ارتباط و با نفوذ خود مربوط بودند و شبکه خاص خود را تقویت و حمایت می‌کردند، شی جین پینگ توانست دامنه اقتدار و نفوذ خود را به دیگر شبکه‌ها گسترش دهد و از موافقان پشتیبانی و مخالفان را از صحنه تأثیرگذاری بر سیاست داخلی و خارجی چین حذف کند.

سیاست همسایگی چین و آسیای مرکزی

سیاست همسایگی در سیاست خارجی چین بیشتر معطوف به آسه‌آن و آسیای مرکزی است. فروپاشی اتحاد شوروی و شکل‌گیری پانزده کشور جدید سبب شد چین نیز مانند ایران در مرزهای خود ناگهان کشورهایی را ببیند که سطح توسعه اقتصادی بالایی نداشتند و به دلیل ۶۰

سال سرکوب کمونیستی گرایش زیادی به مذهب و آرمان‌های دینی داشتند (Atai, 2013: 14). اولین دلیل اهمیت آسیای مرکزی همسایگی آن با استان مسلمان‌نشین سین‌کیانگ و چالش امنیتی احتمالی برای چین بود. کشورهای آسیای مرکزی با خطر بنیادگرایی و گروه‌های جهادی، قاچاق انسان و مواد مخدر، نظام‌های سیاسی ضعیف و غیردموکراتیک، دولت‌های فقیر و فاسد روبه‌رو هستند که می‌توانند هرگونه ثبات را از بین ببرند. برای نمونه، تاجیکستان و ازبکستان با گروه‌های طالبان، القاعده و داعش که در مرزهای جنوبی آنان در افغانستان و پاکستان سنجر گرفته‌اند، رو در رو هستند. در ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک افغانستان و تاجیکستان فقط یک نگاهیانی در هر ۵۰ کیلومتر وجود دارد. از زمان حمله داعش به سوریه و عراق ۴۰۰۰ نفر از شهروندان کشورهای آسیای مرکزی و نزدیک به ۱۰۰۰ نفر از استان سین‌کیانگ چین به داعش پیوسته و پس از شکست و اخراج همگی به‌دنبال بازگشت به کشورهای خود بودند و نگرانی عمیقی در دولت‌های خود ایجاد کرده‌اند (Bolonina, 2019: 11-13).

مسائل امنیتی دیگری نیز کل منطقه را در تأثیر قرار می‌دهد. برای نمونه، موضوع قومیت‌ها یکی از مسائل بحران زاست. سیاست اتحاد شوروی در جابه‌جایی اقوام، سبب ایجاد اقلیت‌های قومی دور از سرزمین خود شده و مناطقی مانند دره فرغانه همواره شاهد درگیری‌هایی بین قرقیزها، ازبک‌ها و تاجیک‌ها بوده است. جلوگیری از حضور هرچه بیشتر آمریکا و ناتو در آسیای مرکزی و قفقاز، جلوگیری از گسترش بنیادگرایی اسلامی و افراط‌گرایی در منطقه با توجه به آسیب‌پذیری استان‌های غربی چین و رقابت با الگوی امنیتی مسکو با هدف کسب برتری در بازی بزرگ جدید را می‌توان از دلیل‌های امنیتی اهمیت آسیای مرکزی برای چین برشمرد. چین در قرن نوزدهم با همه کشورهای آسیای مرکزی قرارداد ضدتروریستی بسته و نظام‌های دفاع ضدهوایی به برخی از آنان فروخته بود و مانورهای مشترک نظامی با آنان انجام داده بود (Koolae, 2019: 129). پیشنهاد چین برای تشکیل ائتلاف نظامی چهارجانبه میان چین، پاکستان، افغانستان و تاجیکستان در سال ۲۰۱۶ از اقدام‌هایی است که دولت چین برای مواجهه با چالش‌های امنیتی در آسیای مرکزی به کار گرفته است. نکته دوم منابع غنی انرژی در دریای خزر بود که برای یک کشور مصرف‌کننده بزرگ مانند چین، سبب تأمین امنیت اقتصادی آن کشور می‌شود. سفر شی چین پینگ در سال ۲۰۱۳ به چهار کشور آسیای مرکزی سرآغاز همکاری‌های جدی دوطرف در زمینه انرژی بود (Bayou, 2016: 54). این همکاری‌ها در زمینه نفت، گاز، زغال سنگ، آب و برق شکل گرفت و به تدریج افزایش یافت. در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ شرکت‌ها و مؤسسه‌های چینی به‌طور میانگین سالانه ۱۰،۵ میلیارد دلار در بخش انرژی کشورهای آسیای مرکزی از راه ساخت، صدور تجهیزات و ارائه خدمات سرمایه‌گذاری کردند. سرمایه‌گذاری هنگفت در

طرح‌های نفتی قزاقستان و ترکمنستان یا طرح‌های آبی تاجیکستان از آن جمله هستند (Chinese Companies Energy Activities in Emerging Asia, 2019).

سومین وجه اهمیت، احیای جاده ابریشم در طرح یک کمربند و یک راه بود که بدون گذر از قلمروی تاریخی کشورهای آسیای مرکزی مفهوم حمل‌ونقل کالا به سوی اروپا تحقق نمی‌یافت. شی جین پینگ ایده یک کمربند و یک راه را در سفر سپتامبر ۲۰۱۳ خود به قزاقستان مطرح کرد. چون آن کشور از بیشترین سطح توسعه در آسیای مرکزی برخوردار است. برای نمونه، راهروی حمل‌ونقل خزر به طول ۶۵۰۰ کیلومتر که از چین شروع و پس از قزاقستان، جمهوری آذربایجان و گرجستان به اروپا می‌رسد، مسیر ۶۰ روز دریایی را به ۱۴ روز زمینی کاهش می‌دهد (Shahbazov, 2018: 3). «راهبرد قزاقستان ۲۰۵۰» به دنبال توسعه شبکه‌های حمل‌ونقل، لجستیک، خانه‌سازی و آموزش در آن کشور است. این همان فرصتی است که دولت و مؤسسه‌های چینی به دنبال آن هستند. تأسیس راه آهن آلمانی-ارومچی، تسهیل دسترسی قزاقستان به بندر چینی لیانیونگانگ^۱ در اقیانوس آرام برای هدف‌های تجاری، گام‌هایی است که به منظور افزایش همگرایی برداشته شده است.

چهارمین دلیل توجه چین به منطقه، نیاز شدید کشورهای منطقه به سرمایه‌گذاری و تجارت بود. کشورهای آسیای مرکزی می‌خواستند با ایجاد همکاری‌های جدید به تدریج از زیر نفوذ روسیه خارج شوند و بتوانند روابط خود را با قطب‌های دیگر اقتصاد جهان تحکیم کنند. ورود چین و آمریکا به آسیای مرکزی پس از استقلال آن کشورها در همین چارچوب بود و فرصتی سیاسی نیز در اختیار چین گذاشت تا به رقابت منطقه‌ای خود با روسیه در دو شکل دوجانبه و چندجانبه تداوم بخشد. از میان این کشورها تاجیکستان و قرقیزستان به دلیل هم‌جواری با مرزهای غربی چین می‌توانستند به بازار گسترده آن کشور نیز دسترسی داشته باشند. سه سال بعد از استقلال، چین به اولین شریک تجاری قرقیزستان تبدیل شد و برای این کشور محصور در خشکی از راه بزرگراه قره قروم امکان دستیابی به دریای آزاد از راه پاکستان را فراهم ساخت. یک حرکت نمادین مانند تغییر نام خیابان لنین در بیشکک به دنگ شیائوپینگ می‌تواند بیانگر نفوذ چین در آن کشور باشد. در حال حاضر قزاقستان بزرگ‌ترین شریک تجاری چین در آسیای مرکزی است و شرکت‌های چینی بسیار در طرح‌های زیربنایی آن کشور سرمایه‌گذاری کرده‌اند. ازبکستان و ترکمنستان به دلیل دوری از مرزهای چین در دایره نفوذ آن کشور قرار نمی‌گیرند، به ویژه ازبکستان که پرجمعیت‌ترین کشور آسیای مرکزی است و حس وطن‌پرستی قوی در مردم آن وجود دارد. همین امر سبب شده است این دو کشور برای سرمایه‌گذاری به شرکت‌های چندملیتی آمریکایی و اروپایی توجه کنند و در زمینه تجارت به

1. Lianyungang

دیگر شریک‌های منطقه‌ای مانند روسیه، ترکیه و ایران بنگرند. امنیت اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی از دیگر عامل‌های تأثیرگذار بر روابط خارجی آنهاست، چون گذشته از قزاقستان و ترکمنستان که از منابع انرژی بهره‌مند هستند دیگر کشورهای اقتصاد کشاورزی دارند و به دلیل کمبود منابع از گسترش روابط با کشورهای ثروتمند استقبال می‌کنند. طرح‌های منطقه‌ای در زمینه آبرسانی، برق‌رسانی، انرژی و بهداشت توسط چین، روسیه، ترکیه و ایران هرچند سبب بهبود شرایط شده‌اند، هنوز با استانداردهای بین‌المللی فاصله دارند (Putz, 2018: 12).

مجموع موضوع‌های پیش‌گفته سبب گسترش روابط چین با کشورهای آسیای مرکزی شده است، ولی روابط دوجانبه فقط چارچوب موجود در روابط دوطرف نیست و چین به موازات روابط با کشورها تلاش کرده است از راه‌های چندجانبه و منطقه‌ای مانند کنفرانس سیکا و سازمان همکاری شانگهای حضور خود در منطقه آسیای مرکزی را منسجم کند و از سازمان‌های منطقه‌ای نیز برای منافع ملی خود بهره گیرد.

ترتیبات منطقه‌ای و سیاست خارجی چین

در کنار گسترش روابط دوجانبه چین با کشورهای اوراسیا، دومین راه پیگیری هدف‌های سیاست خارجی چین در منطقه از راه سازمان‌های منطقه‌ای است. سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای چارچوب مناسبی برای تصمیم‌گیری‌های دسته جمعی هستند و دولت‌ها متناسب با امکانات، نوع فعالیت و نفوذ می‌توانند منافع ملی خود را تضمین کنند و هزینه کمتری بپردازند. این مسئله در سه گروه سازمان‌های منطقه‌ای اقتصادی، سیاسی-امنیتی و فرهنگی دنبال می‌شود تا بتواند در بلندمدت به ایجاد نوعی هویت آسیایی منجر شود و نفوذ آسیا بر دیگر مناطق جهان را تسهیل کند.

۱. طرح‌های اقتصادی منطقه‌ای

طرح «یک کمربند و یک راه» در ارتباط با تعمیق روابط متقابل دو طرف در پیش گرفته شده و طرح‌های زیربنایی در ۶۵ کشور آسیای مرکزی، آسه‌آن و خاورمیانه اجرایی شده‌اند. حضور چین در آفریقا بر مبنای مدل‌های جایگزین توسعه با عنوان «مدل توسعه هدایت شده به وسیله دولت»^۱ مبتنی بر احترام به حاکمیت کشورهای آفریقایی و مداخله نکردن در امور داخلی آن کشورها بود. حضور مؤسسه‌های چینی در ۴۶ طرح بندری در آفریقا، روش‌های تأمین مالی و قراردادهای اجاره بلندمدت بندرها به وسیله دولت چین در جیبوتی و کنیا سبب تغییر چشم‌انداز شده و نگرانی‌هایی در زمینه حاکمیت ملی کشورهای آفریقایی براساس این طرح‌ها به وجود آورده است (Devermont and Chiang, 2019: 3). نیاز شدید کشورهای در حال توسعه به منابع مالی

1. China's State-Directed Model of Development

و سرمایه سبب افزایش گرایش به طرح یک کمربند و یک راه شد و تعداد اعضا در شش سال از ۶۵ کشور به ۸۲ کشور افزایش یافت. برای تأمین منابع مالی لازم برای طرح‌های زیربنایی و مطالعه سودده بودن آن‌ها، بانک توسعه سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی^۱ و صندوق راه ابریشم^۲ با سرمایه ۱۰۰ میلیارد و ۴۰ میلیارد دلار تأسیس شدند. بخش اصلی این سرمایه را چین تأمین و چارچوب جدیدی برای رهبری چین فراهم کرد. به‌ویژه تأسیس بانک آسیایی سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی به‌منزله تلاش برای ایجاد معماری جدید مالی بین‌الملل برآورد شد که در بلندمدت می‌تواند نظام برتون وودز را با چالشی جدی روبه‌رو سازد. طرح یک کمربند و یک راه و نهادهای مالی مربوطه فقط بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول زیرسلطه^۳ واشنگتن را به رقابت نمی‌طلبد، بلکه اتحادیه اقتصادی اوراسیایی زیر نفوذ مسکو را نیز در تأثیر قرار می‌دهد و تمایل کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به همکاری اقتصادی با پکن را افزایش می‌بخشد.

۲. ترتیبات امنیتی منطقه‌ای

پس از حمله‌های تروریستی ۱۱ سپتامبر و تغییر فضای بین‌الملل، چالش‌های امنیتی مانند مسئله فلسطین، جنگ‌های سوریه و یمن، موضوع هسته‌ای ایران، ظهور القاعده و داعش در خاورمیانه، افراط‌گرایی اسلامی، اختلاف‌های قومی و مذهبی در آسیای مرکزی و شرق آسیا و اختلاف‌های مرزی در بسیاری از کشورهای آسیایی سبب شده است امنیت و توسعه دو دغدغه و اولویت اصلی قاره باشد. در میان سازمان‌های امنیتی فعال در منطقه آسیای مرکزی می‌توان به سازمان امنیت و همکاری اروپا،^۳ سازمان پیمان امنیت دسته جمعی،^۴ سیکا^۵ و سازمان همکاری شانگهای^۶ اشاره کرد. در مقابل این دو سازمان اروپایی و روس‌محور که در قرن بیستم شکل گرفتند، پکن نیز به ایجاد سازمان‌های امنیتی منطقه‌ای اقدام کرد.

الف) کنفرانس تعامل و اقدام‌های اعتمادسازی در آسیا (سیکا)

سیکا بزرگ‌ترین مجمع امنیتی چندجانبه است که ۲۷ کشور از همه مناطق آسیایی به‌عنوان عضو،^۷ هشت کشور و هشت سازمان بین‌المللی به‌عنوان

1. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB)

2. Silk Road Fund

3. Organization for Security and Cooperation of Europe (OSCE)

4. Collective Security Treaty Organization (CSTO)

5. Conference on Interaction and Confidence Building in Asia (CICA)

6. Shanghai Cooperation Organization (SCO)

۷. جمهوری آذربایجان، اردن، ازبکستان، اسرائیل، افغانستان، امارات متحده عربی، ایران، بحرین، بنگلادش،

پاکستان، تاجیکستان، تایلند، ترکیه، چین، روسیه، سریلانکا، عراق، فلسطین، قرقیزستان، قزاقستان، قطر،

کامبوج، کره جنوبی، مغولستان، مصر، ویتنام، هند.

ناظر^۱ در آن حضور دارند. در میان اعضای روسیه و مصر از اروپا و آفریقا و در بین ناظران نیز آمریکا، اوکراین و روسیه سفید جلب توجه می‌کنند. برای عضویت در سازمان باید دست‌کم بخشی از قلمروی متقاضی در قاره آسیا باشد، اما شاید بتوان حضور کشورهای غیرآسیایی را به تلاش چین برای تعمیم اقدام‌های اعتمادسازانه به همه بازیگران مؤثر بین‌المللی تفسیر کرد. اعضای سیکا که ۹۰ درصد جمعیت و قلمرو کشورهای آسیایی را در اختیار دارند نظام‌های سیاسی، مذهب و فرهنگ‌های گوناگون دارند، اما در نظر می‌خواهند به‌صورت دسته‌جمعی مفهوم جدیدی از امنیت در آسیا را در قالب مفهوم‌هایی مانند امنیت مشترک، امنیت جامع، امنیت همکارانه و امنیت پایدار تعریف و دنبال کنند. دستور عمل مهم سیکا «راهنمای اقدام‌های اعتمادسازی» است که پنج بعد اقتصادی، زیست‌محیطی، انسانی، نبرد علیه تهدیدها و چالش‌های جدید و سیاسی و نظامی را کانون کارهای خود قرار داده است. در بعد تهدیدها و چالش‌های جدید موضوع‌هایی مانند تروریسم، مدیریت کنترل مرزها، قاچاق انسان و جنایت‌های فرامرزی در دستور کار قرار گرفته‌اند. راهروهای حمل‌ونقل، مبارزه با مواد مخدر، مدیریت بلاهای طبیعی، امنیت انرژی و تکنولوژی اطلاعاتی از دیگر اولویت‌های سازمان هستند.

دومین سند مصوب بیانیه در مورد حذف تروریسم و پیشنهاد ایران در مورد ارتقای گفت‌وگوی میان تمدن‌ها بود که تصویب شد. نشست چهارم در شانگهای پس از روی‌کارآمدن شی جین پینگ در چین و با حضور دبیرکل سازمان ملل برگزار شد. او در سخنرانی گشایش آن پیشنهاد کرد، سیکا به محلی برای گفت‌وگو و همکاری امنیتی آسیا تبدیل شود و تأسیس یک معماری جدید امنیتی بررسی شود. همچنین بیانیه نشست، موضوع‌های جدیدی مانند امنیت غذایی و انرژی، حقوق بشر، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی را نیز به زمینه‌های همکاری افزود. یادداشت تفاهم همکاری میان سیکا و سازمان همکاری شانگهای نیز در شانگهای امضا شد تا دغدغه‌های امنیتی چین به‌صورت مقتضی به اطلاع همه برسد (Xiaoyi, 2019).

شی جین پینگ در سخنرانی خود در نشست تاجیکستان از اعضای سیکا دعوت کرد تا نگرشی مشترک، جامع و براساس همکاری برای امنیت پایدار ایجاد کنند و راه‌های تأسیس یک ساختار امنیتی منطقه‌ای با ابعاد آسیایی برای امنیت دسته‌جمعی آسیا را بررسی و برنامه‌ریزی کنند. این پیشنهاد به‌عنوان ایده تأسیس سازمان دفاعی و امنیتی آسیایی مانند ناتو در ذهن‌ها شکل گرفت و با توجه به رویه در پیش گرفته شده توسط آمریکا در قبال چین، روسیه، ایران،

۱. آمریکا، اندونزی، اوکراین، روسیه سفید، ژاپن، فیلیپین، مالزی، لائوس، اتحادیه عرب، سازمان امنیت و همکاری اروپا، سازمان ملل متحد، سازمان بین‌المللی مهاجرت، مجمع پارلمانی کشورهای ترک زبان.

ترکیه و پاکستان ممکن است در شرایط خاصی گرایش به پیگیری این ایده در دستور کار تعدادی از این کشورها قرار گیرد (Yakiş, 2019: 3). کنفرانس‌های چهارگانه اول سیکا بر مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی متمرکز بود و حمایت کلی آمریکا را همراه داشت. ولی در نشست دوشنبه برای نخستین بار موضوعی در پیش گرفت که در تقابل مستقیم با منافع آمریکا است که نه فقط به دنبال ایجاد ساختار دفاعی آسیایی است و بیرون رفتن آمریکا از توافق هسته‌ای را محکوم می‌کند، بلکه در جریان کنفرانس رویارویی منافع دو عضو ناتو نیز به بحث گذاشته شد و این می‌تواند چالشی جدی برای اعضا و راهبردها در ناتو باشد. حتی تصور ایجاد ساختار دفاعی آسیایی با حضور چین، روسیه، هند و ایران برای ناتو یک کابوس است. حال باید منتظر باشیم و ببینیم بعد از شیوع بحران کرونا با بیش از ۱۰۰ میلیون نفر مبتلا و چند میلیون قربانی، راهبرد امنیتی سیکا مانند گذشته متمرکز بر مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی خواهد ماند یا مبارزه با بیماری‌های واگیردار و شاید تروریسم زیستی نیز به آن افزوده خواهد شد.

ب) سازمان همکاری شانگهای

این سازمان مجمعی است که با ابتکار چین به منظور همکاری کشورهای بزرگ در حال توسعه یعنی چین، روسیه و بعدها هند و ارتقای روابط با کشورهای آسیای مرکزی تأسیس شده است. سازمان همکاری شانگهای اینک ۴۵ درصد جمعیت جهان، ۲۳ درصد از وسعت کره زمین و ۲۵ درصد تولید ناخالص جهانی را دربرمی‌گیرد (Gabuev and Others, 2017: 14). از بین هشت عضو دائمی شانگهای^۱ و چهار عضو ناظر^۲، دو کشور عضو شورای امنیت سازمان ملل متحد، دو مصرف‌کننده مهم انرژی و سه صادرکننده مهم نفت و گاز هستند. در میان شریک‌های سازمان^۳ جمهوری آذربایجان در صف صادرکنندگان و ترکیه در میان واردکنندگان مهم منابع انرژی به شمار می‌آیند. هرچند سازمان در سال ۲۰۰۱ با پنج کشور تأسیس شد، تقاضای منطقه‌ای برای پیوستن به آن سبب شد در سال ۲۰۰۴ راه برای ورود کشورهای ناظر باز شود. از میان کشورهای ناظر هند و پاکستان توانستند بعد از ۱۶ سال انتظار سرانجام در سال ۲۰۱۷ به عضویت کامل در آیند. ایران و افغانستان نیز در انتظار پذیرش درخواست عضویت کامل هستند. ترکمنستان به صورت مهمان در نشست‌ها شرکت می‌کند (Alimov, 2017: 5).

۱. چین، روسیه، هند، قزاقستان، پاکستان، تاجیکستان، ازبکستان و قرقیزستان.

۲. ایران، افغانستان، روسیه سفید و مغولستان.

۳. جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ترکیه، سریلانکا، کامبوج و نپال.

برخلاف دیگر سازمان‌های منطقه‌ای که با واگذاری بخش‌هایی از حاکمیت ملی اعضا شکل گرفته است و ادامه حیات می‌دهد، تلاش سازمان همکاری شانگهای همواره این بوده است که خدشه‌ای به حاکمیت ملی اعضا وارد نشود و دولت‌های عضو بتوانند به دور از هر دغدغه‌ای منافع ملی خود را دنبال کنند. حتی در زمینه اولویت اصلی سازمان یعنی مبارزه با تروریسم، همواره تلاش شده است سیاست‌های درپیش گرفته‌شده تأثیری بر رژیم‌های سیاسی نداشته باشند و بیشتر در جهت تحکیم و ثبات بیشتر آن‌ها حرکت کند. در کنار دبیرخانه سازمان، تنها رکن دائمی آن ساختار ضدتروریستی است و سازمان تلاش می‌کند با اقدام‌های خود سیاست‌های ضدتروریستی اعضا را تکمیل کند (Linn, 2012: 96-117).

تفاوت سازمان شانگهای با دیگر سازمان‌های منطقه‌ای توافق‌های مبارزه با «سه شر» تروریسم، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی^۱ یا ارتقای همسایگی مطلوب^۲ است که از برنامه‌های مهم سازمان هستند، اما از موافقت‌نامه‌های دوجانبه چین با دیگر اعضا ناشی شدند. این امر در داخل سازمان نیز به نوعی درست است. همین فلسفه بر روابط پکن، مسکو و دهلی حاکم است (Aris, 2013: 29). کشورهای عضو سازمان شانگهای همه کشورهای در حال توسعه هستند که برداشتشان از امنیت دسته جمعی به ضرورت با کشورهای توسعه‌یافته یکی نیست. برای نمونه، غیر از موضوع شرهای سه‌گانه، کشورهای عضو درباره مسائل مهم دیگر مانند تجارت اسلحه، قاچاق مواد مخدر، مهاجرت و جرائم سازمان‌یافته فرامرزی جهت‌گیری‌های شبیه هم دارند.

محور فعالیت‌های سازمان همکاری شانگهای در آسیای مرکزی را می‌توان از روی اسناد مصوب آن تحلیل کرد. مهم‌ترین اسناد سازمان کنوانسیون شانگهای در مورد مبارزه با تروریسم، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی^۳، اساس‌نامه، پیمان بلندمدت همسایگی مطلوب، دوستی و همکاری^۴ و راهبرد توسعه سال ۲۰۲۵^۵ است که همکاری‌های امنیتی را محور قرار داده است تا بتواند از راه مهار میل به افراط‌گری در آسیای مرکزی، چین و سین‌کیانگ ثبات سیاسی و اجتماعی منطقه را تضمین کند. البته باید توجه داشت که سازمان شانگهای نمی‌خواهد تبدیل به یک گروه نظامی یا حتی یک اتحاد امنیتی شود و برخلاف سازمان پیمان امنیت دسته جمعی، در زمینه کمک متقابل و نیروی نظامی مشترک هیچ‌گونه پیش‌بینی در ساختار یا اسنادش انجام نداده است. اما مانورهای نظامی مشترکی که به مأموریت‌های صلح معروفند هر دو سال یکبار با حضور نیروهای مسلح کشورهای عضو انجام می‌شوند. روس‌ها و چینی‌ها در

1. Fight against the "three evils" of terrorism, separatism and extremism
2. Promotion of good neighborliness
3. The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism
4. Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation
5. Development Strategy of the SCO until 2025

آن‌ها حضور چشمگیرتری دارند (Haas, 2016: 378-406). باید توجه داشت که چتر امنیتی روسیه و چین تا جایی که مربوط به مبارزه با افراط‌گرایی اسلامی و جدایی‌طلبی می‌شود، مورد حمایت کشورهای آسیای مرکزی است، اما الگوی امنیتی کلی آن‌ها گسترش روابط با آمریکا و دیگر کشورهای غربی است و تمایلی ندارند زیرنفوذ پکن و مسکو قرار بگیرند.

دومین اولویت سازمان شانگهای توسعه اقتصادی و اجتماعی است که در قالب سرمایه‌گذاری بزرگ، طرح‌های زیربنایی و راهروهای حمل‌ونقل از سوی چین دنبال می‌شود. به بیان دیگر، پکن برخی هدف‌های خود در طرح یک کمربند و یک راه را به وسیله سازمان شانگهای نیز دنبال می‌کند. در جریان بحران بین‌المللی مالی سال ۲۰۰۸ اعضای کم‌درآمد سازمان شانگهای توانستند با دریافت وام‌هایی از چین در مجموع به ارزش ده میلیارد دلار تا حدی به اقتصادهای خود سروسامان بدهند. ساخت اتوبانی برای وصل کردن روسیه، قزاقستان و قرقیزستان یا راه‌آهن چین، قرقیزستان و ازبکستان از این طرح‌ها است (Godehardt, 2016: 143-146).

چین و روسیه که نیم قرن رقیب ایدئولوژیک هم به حساب می‌آمدند از زمان تأسیس سازمان همکاری شانگهای ضمن حفظ رقابت قدیمی و دفاع از منافع ملی خود به همکاری گسترده‌ای در زمینه امنیت اقدام کرده‌اند. اما با وجود ابتکار عمل و دست بازرتر چین در ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای، این امر بدون همدلی، موافقت و مشارکت روسیه به سختی به دست می‌آید. روسیه به دنبال تضمین حوزه نفوذ خود در آسیای مرکزی، همکاری همراه با رقابت خود را با چین توسعه داده است و می‌کوشد ضمن افزایش نفوذ در دیگر مناطق جهان نسبت به ساخت دوباره جهان چندقطبی، آنچه در اختیار دارد به کار گیرد. روسیه بزرگ‌ترین صادرکننده نفت به چین است. آن‌ها بعد از بحران کریمه قراردادی ۴۰۰ میلیارد دلاری برای عرضه گاز روسیه به چین به مدت ۳۰ سال امضا کردند.

بنابراین سازمان همکاری شانگهای چارچوب بین‌المللی مناسبی برای روسیه است که می‌تواند جایگزینی برای غرب و اتحادیه اروپایی باشد تا پس از تحولات اوکراین به همراه آمریکا نسبت به تحریم روسیه اقدام کرد (Skalamera, 2017: 123-142) و برای چین بعد از جنگ تجاری آمریکا در سال ۲۰۱۹، آسیای مرکزی و هند بازار مناسبی به حساب می‌آیند. شاید بتوان گفت رابطه هم‌زمان تفاهم بین پوتین و شی جین پینگ سبب همکاری دو کشور شده است. زمینه‌هایی مانند حمل‌ونقل، انرژی، مخابرات و همکاری‌های دفاعی در زمره روابط جدید دو کشور هستند و مسکو توانست پس از تحریم غرب شرکت‌های بزرگ خود را مانند گازپروم، روس‌نفت و گاز مایع یا مال را با کمک چین فعال نگه دارد و هردو در طرح‌های آسیای مرکزی حضور یابند (Carlson, 2018: 28). در سازمان شانگهای یک تقسیم کار دوفاکتو بین دو قدرت منطقه‌ای به وجود آمده است. روسیه تأمین‌کننده اصلی امنیت، مرتبط با

شبکه‌های امنیتی محلی و پایگاه‌های نظامی در سه کشور از پنج کشور آسیای مرکزی است، در حالی که چین قدرت اقتصادی منطقه، وام‌دهنده اصلی پول و شریک اول تجاری همسایگان غربی خود است (Kenneth and Others, 2017: 73).

سازمان شانگهای برای چین بازکننده دری به آسیای مرکزی است که در آن نخبگان و روشنفکران زیرنفوذ عمیق مسکو قرار داشتند و احساسات ضدچینی در میان جمعیت به‌طور کامل محسوس بود، ولی امروز چین به‌عنوان یک شریک اقتصادی و سرمایه‌گذار پذیرفته شده است، هرچند که سوءظن هنوز وجود دارد. در این راه چین تلاش می‌کند منافع روسیه در آسیای مرکزی را به چالش نکشد، اما این موضوع دیر یا زود ممکن است در زمینه‌های مختلف بروز کند. برای نمونه، تأسیس خط لوله نفتی بین چین و قزاقستان یا خط لوله گاز بین چین و قرقیزستان در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۹ انحصار روسیه در انتقال انرژی منطقه را از میان برد. برای اعضای کوچک‌تر سازمان رقابت میان روسیه و چین یک امتیاز به حساب می‌آید و با منافع سیاست خارجی آن‌ها سازگارتر است و می‌توانند از الگوی موازنه میان دو قدرت منطقه‌ای در سیاست خارجی خود استفاده کنند (Allison, 2008: 193) تا بتوانند سرمایه‌گذاری مورد نیاز خود را جذب کنند، به تجارت منطقه‌ای بپیوندند و در طرح‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای مشارکت کنند. به‌طور کلی چین برخلاف تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک به‌صورت هم‌زمان در شرق آسیا و در آسیای مرکزی هدف‌های خود را از راه همکاری‌های اقتصادی، طرح‌های زیربنایی و سرمایه‌گذاری دنبال می‌کند، در حالی که برای مسکو مسائل دفاعی و امنیتی اولویت بیشتری دارد (Fels, 2018: 252).

شرایط امنیتی در آسیای مرکزی همواره پس از فروپاشی اتحاد شوروی حساس و شکننده بوده و موضوع افغانستان نقش مهمی در این پیچیدگی داشته است، چون بیشتر گروه‌های افراط‌گرا و تروریست، قاچاقچیان مواد مخدر، قاچاقچیان اسلحه و انسان در آن کشور حضور و فعالیت دارند و سرریز این امور به کشورهای همسایه، همه آن‌ها را با بی‌ثباتی روبه‌رو می‌سازد. چین و روسیه نظر مشابهی درباره حضور آمریکا در منطقه بعد از حمله‌های تروریستی ۱۱ سپتامبر، عملیات ناتو در افغانستان، پایگاه‌های آمریکا در ازبکستان و قرقیزستان داشته‌اند. بیانیه سال ۲۰۰۵ سازمان شانگهای درباره ضرورت خروج نیروهای نظامی آمریکا از منطقه تأییدی بر این موضوع بود. مسئله دیگری که همگرایی بین دو کشور را در همکاری در سازمان شانگهای و آسیای مرکزی افزایش بخشیده است تمایل چین به مشارکت در طرح‌های روسیه در خاور دور و قطب شمال است (Stronsky, 2018). البته باید در نظر داشت در همه موارد سازمان شانگهای جهت‌گیری واحدی ندارد و در ارتباط با بعضی مسائل واگرایی میان روسیه و چین بر تصمیم‌های این سازمان تأثیر می‌گذارد. برای نمونه، پیشنهاد روسیه در مورد

یکپارچگی یا مانورهای نظامی مشترک با سازمان پیمان دفاع مشترک^۱ را چین نپذیرفت (Lanteigne, 2017: 119-138).

بدین ترتیب به صورت کلی می توان ادعا کرد که عامل‌های همگرایی در سازمان رو به افزایش است و بقیه نهاد‌های ایجادشده توسط پکن مانند یک کمربند و یک راه، بانک توسعه سرمایه‌گذاری زیربنایی آسیایی، صندوق راه ابریشم و بانک توسعه بریکس نیز مورد حمایت کشورهای منطقه قرار گرفته است و آن‌ها را به نوعی جهت‌گیری مشترک در مسائل بین‌المللی هدایت می‌کند (Huasheng, 2013: 436-460).

نتیجه

چین در پایان قرن بیستم به تدریج خود را آماده می‌کرد تا تغییرهایی در سیاست خارجی خود ایجاد کند و وزنی سیاسی معادل وزن اقتصادی خود در معادلات جهانی بیابد. تغییر رهبری در آمریکا و چین، مشارکت پکن در رهبری، جهانی شدن را تسریع کرد. چندجانبه‌گرایی جای خود را به دوجانبه‌گرایی داد. آمریکا از سازمان‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی متعددی خارج شد و به سوی توافق‌های دوجانبه روی آورد. در مقابل چین نیز اقدام به تقویت سیاست منطقه‌ای خود کرد و با تعریف جدیدی از سیاست همسایگی در جذب همسایگان غربی خود به صورت دوجانبه تلاش کرد. به موازات آن، با استفاده از سازمان‌های بین‌المللی و ترتیبات منطقه‌ای هدف‌ها و منافع خود را در چارچوب چندجانبه جست‌وجو می‌کند و در کشورهای هدف نیز دست به رقابت با آمریکا زده است. نتیجه دو سال مذاکره چین و آمریکا تنش بیشتر بود. دوران جدیدی آغاز شد که با عنوان‌هایی چون جنگ سرد جدید، جنگ تجاری و جنگ فناوری بین آمریکا از یک سو و چین و روسیه از سوی دیگر شناخته می‌شود.

ساخت و تقویت نهاد‌های منطقه‌ای مانند یک کمربند و یک راه، سیکا و سازمان همکاری شانگهای در همین زمینه انجام شده است و برنامه تأمین امنیت آسیا توسط آسیایی‌ها در سیکا نشان‌دهنده هدف آشکار چین در کنار گذاشتن آمریکا از ترتیبات منطقه‌ای آسیاست. طرح خواسته‌های رهبر چین در مورد ساختار عملیاتی امنیتی آسیایی، رهبر روس در مورد افزایش همگرایی اقتصادی، رئیس‌جمهور ایران درباره به‌کارگرفتن مواضع مشترک در برابر اقدام‌های یک‌جانبه و غیرقانونی کشورهای دیگر و رئیس‌جمهور ترکیه در مورد مالکیت بیشتر سیکا توسط اعضا گام‌های مهمی در این زمینه هستند تا پکن بتواند از راه مبارزه با تروریسم، افراطی‌گری و جدایی‌طلبی در آسیای مرکزی مرزهای غربی خود را ایمن و استان سین‌کیانگ را آرام و امن سازد.

1. Common Security Treaty Organization (CSTO)

در زمینه اقتصادی نیز چین همان‌طور که موافقت‌نامه «مشارکت اقتصادی جامع منطقه‌ای»^۱ را با همسایگان شرقی خود در آسه‌آن امضا کرد تا بتواند در رقابت منطقه‌ای با ژاپن و کره را برنده شود، همسایگان غربی خود را در طرح یک کمربند و یک راه شریک کرد و با اجرای طرح‌های زیربنایی در زمینه انرژی، حمل‌ونقل، کشاورزی حضور خود در بازار آن کشورها زمینه نفوذ شرکت‌های آمریکایی و اروپایی را کاهش داد و حضور بلندمدت خود در امنیت و تجارت منطقه را تضمین کرد.

هرچند از نظر جغرافیایی، شرق آسیا حوزه نفوذ طبیعی چین به‌نظر می‌رسد و سرمایه‌گذاری‌های چین در آن منطقه بسیار مهم و چشمگیر است، روند کند همگرایی در بین اعضای آسه‌آن و همگرایی زیاد برخی از اعضای آن مانند سنگاپور، تایلند و فیلیپین با آمریکا سبب شده است چین به این نتیجه برسد که از این به بعد، آسیای مرکزی و غرب آسیا استعداد، سرعت و میل بیشتری برای همکاری‌های امنیتی و اقتصادی خواهد داشت. استفاده از سازمان‌های ترتیبات منطقه‌ای و مسئولیت دسته‌جمعی آن‌ها می‌تواند چین را به‌عنوان شریک قابل‌اعتماد منطقه‌ای جایگزین غرب و روسیه کند تا از برخورد و تعارض مستقیم با دیگر قطب‌های قدرت جهانی پرهیز کند.

References

- Aghaei, S. D. and M. J. Ghahramani (2019), "China's Orientation toward the Shanghai Cooperation Organization in the Light of its New Foreign Policy (from 2013 to 2018)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 12, No. 2, pp. 291-307 [in Persian].
- Alimov, Rashid (2017), "SCO Agenda is an Agenda for Region-Wide Development", **SCO**, Dec. 19, Available at: <http://eng.sectsc.org/news/20171219/367739.html>, (Accessed on: 11/12/2019).
- Allison, Roy (2008), "Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia", **Central Asian Survey**, Vol. 27, No. 2, pp. 185-202.
- Aris, Stephen (2013), "Shanghai Cooperation Organization: Mapping Multilateralism in Transition", **International Peace Institute**, No. 2, pp. 1-29
- Atai, Farhad (2013), **Researches on the Middle East, Central Asia and Caucasia**, Tehran: Mizan [in Persian].
- Bayou, Céline (2016), "Les Hydrocarbures Centrasiatiques à la Croisée des Chemins", **Questions Internationales**, No. 82, pp. 51-58.

1. Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)

- Berdiyev, A. and Nurettin Can (2020), **The Importance of Central Asia in China's Foreign Policy and Beijing's Soft Power Instruments**, Available at: https://www.researchgate.net/publication/347732997_THE_IMPORTANCE_OF_CENTRAL_ASIA_IN_CHINA'S_FOREIGN_POLICY_AND_BEIJING'S_SOFT_POWER_INSTRUMENTS, (Accessed on: 29/5/2021).
- Bian, Yanjie (2019), **Guanxi: How China Works**, Medford, Mass, Polity Books.
- Bolonina, Alexandra (2019), "Security Dimension of China's Presence in Central Asia", Asia Focus#108, Thucydides Centre, University Pantheon Assas, Available at: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2019/04/Asia-Focus-108-Eng.pdf>, (Accessed on: 19/10/2019).
- Carlson, Brian G. (2018), "Room for Maneuver: China and Russia Strengthen Their Relations", in: Oliver Thränert and Martin Zapfe (eds.), **Strategic Trends 2018: Key Developments in Global Affairs**.
- "Chinese Companies Energy Activities in Emerging Asia" (2019), **IEA**, Available at: <https://www.iea.org/reports/Chinese-companies-energy-activities-in-emerging-asia>, (Accessed on: 3/2/2020).
- Devermont, Jude and Catherine Chiang (2019), "Assessing Risks Chinese Investments Sub-Saharan African Ports", Available at: <https://www.csis.org/analysis/assessing-risks-chinese-investments-sub-saharan-african-ports>, (Accessed on: 28/9/2019).
- Fels, Enrico (2018), "The Geopolitical Significance of Sino-Russian Cooperation in Central Asia for the Belt and Road Initiative", in: **Rethinking the Silk Road**, Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 247-267.
- Gabuev, A., P. Haenle, R. Mohan and D. Trenin (2017), "The Shanghai Cooperation Organization at Crossroads: Views from Moscow, Beijing and New Delhi", **Carnegie Moscow Centre**, Available at: <https://carnegie.ru/commentary/71205>, (Accessed on: 17/11/2018).
- Glaser, Bonnie S. and Evan S. Medeiros (2007), "The Changing Ecology of Foreign Policy-Making in China: the Ascension and Demise of the Theory of 'Peaceful Rise'", **China Quarterly**, Vol. 190, pp. 291-310.
- Godehardt, Nadine (2016), "The Chinese Constitution of Central Asia: Regional and Interwind Actors of International Relations", **Liberal Studies**, Vol. 1, No. 1, pp. 143-146.
- Haas, Marcel (2016), "War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!", **The Journal of Slavic Military Studies**, Vol. 29, No. 3, pp. 378-406.

- Huasheng, Zhao (2013), "China's View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization", **Asian Survey**, Vol. 53, No. 3, pp. 436-460.
- Hui, Feng (2016), **The Politics of China's Accession to the World Trade Organization: the Dragon Goes Global**, Routledge Contemporary China Series, Geneva, World Trade Organization.
- Kenneth, A., P. Saunders and J. Chen (2017), "Chinese Military Diplomacy, 2003-2016: Trends and Implications", **China Strategic Perspectives 11**, Washington, D.C.: National Defense University Press, Available at: <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/china/ChinaPerspectives-11.pdf?ver=2017-07-17-153301-093>, (Accessed on: 22/12/2019).
- Koolae, Elaheh (2019), "Reasons and Causes of Non-Securitization in Central Asia", **Central Asia and the Caucasus Studies**, Vol. 25, No. 106, pp. 121-157 [in Persian].
- Lanteigne, Marc (2017), "Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization: Diverging Security Interests and the 'Crimea Effect'", Springer Link, pp. 119-138, Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-69790-1_7, (Accessed on: 18/2/2017).
- Lanteigne, Marc (2019), **Chinese Foreign Policy: an Introduction**, 4th Edition, Routledge.
- Linn, Johannes F. (2012), "Central Asian Regional Integration and Cooperation: Reality or Mirage?", in: **Eurasian Integration Yearbook**, Eurasian Development Bank, pp. 96-117.
- Putz, Catherine (2018), "Silk Road Fever and Another Corruption Report", **The Diplomat**, Jan. 6, Available at: <https://thediplomat.com/2018/01/silk-road-fever-and-another-corruption-report/>, (Accessed on: 7/8/2019).
- Roy, D. (1998), "Chinese Foreign Policy and International Relations Theory", in: **China's Foreign Relations**, London: Palgrave.
- Shafiee, N. and E. Fallahi (2020), "Assessment of China's Strategy in South Caucasus", **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 515-542 [in Persian].
- Shahbazov, Fuad (2018), "To Europe by Way of Azerbaijan's Trans-Caspian Gateway", **The Diplomat**, Feb. 16, Available at: <https://thediplomat.com/2018/02/china-to-europe-by-way-of-azerbajjans-trans-caspian-gateway/>, (Accessed on: 17/1/2019).
- Skalamera, Morena (2017), "Russia's Lasting Influence in Central Asia", **Global Politics and Strategy**, Vol. 59, Issue 6, pp. 123-142, Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.2017.1399731> (Accessed on: 19/5/2019).

- Strotsky, Paul (2018), "Cooperation and Competition: China and Russia in Central Asia, **Russian Far East and Arctic**, Available at: <https://carnegieendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673>, (Accessed on: 1/9/2019).
- Xiaoyi, Liao (2019), "The 5th CICA Summit to be Held in the Capital of Tajikistan", **China Daily**, Available at: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201906/10/WS5cfe0072a31017657723055a.html>, (Accessed on: 5/1/2020).
- Yakış, Yashar (2019), "An Asian NATO and Turkey's Position in the Equation", Available at: <http://ahval.co/en-51045>, (Accessed on: 15/11/2019).
- Yan, Xuotong, Daniel A. Bell, Sun Zhe and Edmund Ryden (2019), **Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power (The Princeton-China Series)**, Translated by Abolfazl Olamie Fard, Tehran: Elmi [in Persian].
- Yilmaz, Serafettin (2015), "China's Foreign Policy and Critical Theory of International Relations", **Journal of Chinese Political Science**, Vol. 5, No. 2, pp. 39-53.
- Zhao, Bin (2011), "Learning from Errors: the Role of Context, Emotion and Personality", **Journal of Organizational Behavior**, No. 32, pp. 435-463 (doi: 10.1002/job.696), Available at: wileyonlinelibrary.com, (Accessed on: 20/1/2018).
- Zhao, Suisheng (2019), **The Making of China's Foreign Policy in 21st Century**, Historical Sources, Institutions / Players, and Perceptions of Power Relations, Routledge, Denver.